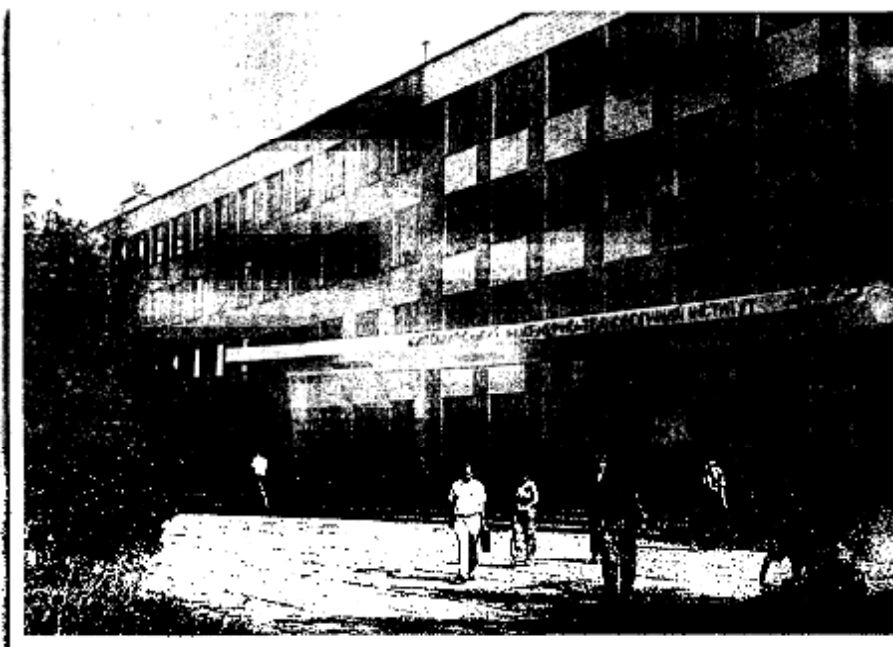

ВІСНИК

ЖИТОМИРСЬКОГО
ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО
ІНСТИТУТУ

JOURNAL

ZHYTOMYR INSTITUTE OF ENGINEERING AND TECHNOLOGY

Спеціальний
ВИПУСК

Технічні
науки

2002

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

ВІСНИК
Житомирського
інженерно-технологічного
інституту

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНИЙ У КВІТНІ 1994 Р.
ВИХОДИТЬ ЧОТИРИ РАЗИ НА РІК

Технічні науки

Друкується за рішенням
Вченої ради Житомирського інженерно-
технологічного інституту
(протокол № 2 від 30.09.2002 р.)

Житомир
2002

**ВІСНИК
Житомирського
інженерно-технологічного
інституту**

Спеціальний випуск

ЗМІСТ

РАДІОТЕХНІКА І ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ

Білоцький А.И., Коваленко М.В. Власні шуми інваріантних антенних решіток	3
Гаврилов Д.В., Ліщенко С.А., Філіпюк М.А. Методи і засоби вимірювання параметрів безструктурних моделей багатоелектрошвидкісних напівпровідникових структур	6
Іщериakov С.М., Казок Т.П. Взаємкореляційні властивості ансамблів багаторідинних М-тестових сигналів	11
Іщериakov С.М., Федорович Ю.С. Комп'ютерне моделювання взаємкореляційних методів приймання фазоманіпульованих гармонічних сигналів	16
Коваленко М.В., Романко Р.М. Аналіз радіосигналів із застосуванням вейвлет-перетворення	21
Цилюренко В.Г. Частотне кореляційне радіокодування	28

МАТЕМАТИЧНЕ І КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ТА СИСТЕМ

Алмазов С.Л., Баранов В.Л., Баранов Г.Л. Диференціальні перетворення варіаційних задач для синтезу замкнутих законів оптимального керування рухомими об'єктами	32
Букасов М.М., Комар М.О., Теленник С.Ф. Програмно-апаратний комплекс проектування, моделювання та аналізу комп'ютерних мереж і систем передачі даних	37
Вінник В.Ю. Композиційна семантика мови Рефал	44
Войцех О.А., Хоншаба О.М. Розробка мультиагентних інтелектуальних систем у міжнародній мережі Internet	53
Гільманов Р.Р., Юхимчик С.В. Нейромережевий підхід до створення системи контролю працездатності одного класу нелінійних нестационарних систем	59
Грабар І.Г., Кубрак Ю.А. Дослідження деформованих перколяційно-фрактальних систем струмом високої частоти	63
Давигора В.М., Кореньков В.М. Приклад використання процедур синтезу технологічно доцільних порядків послідовно-паралельного складання виробів	68
Данильченко О.М., Защинас С.М. Оптимізація використання кластерних систем	74
Дозоров Д.В. Метод прогнозування терміну зберігання хімічних джерел струму	78
Засядько А.А. Методика гнучкої адаптації в задачах багатокритеріальної оптимізації	81
Івахненков Ю.В., Кирилович В.А., Сачук І.В. Автоматизоване формування траєкторії переміщення схвата агрегатно-модульних громовислових робіт за мінімумом точок позиціонування	85
Курішій М.С., Романюк О.Н. Математичні моделі пікселів для задач оптимізації	93
Мотрук В.М., Юрчишин В.М. Особливості формування механізму логічного виведення при виборі методики інтенсифікації видобутку нафти	98
Тролякський О.І. Особливості математичної моделі етатиграфічної шкали України	101
Фаст В.М. Моделювання геометрії повітроводів систем примусової вентиляції для роздачі повітря за заданим законом	103
Фролова О.Г. Метод багатокритеріального синтезу замкнених законів керування на основі зміщених диференціальних перетворень	105
Янчук В.М. Автоматизація формування математичних моделей міграції радіонуклідів в лісових екосистемах	112

УДК 621.317

Д.В. Гаврілов, аспір.
С.А. Ліщенко
М.А. Філінюк, д.т.н., проф.
Вінницький державний технічний університет

МЕТОДИ І ЗАСОБИ ВИМІРЮВАННЯ ПАРАМЕТРІВ БЕЗСТРУКТУРНИХ МОДЕЛЕЙ БАГАТОЕЛЕКТРОДНИХ НАПІВПРОВІДНИКОВИХ СТРУКТУР

Розглядаються методи вимірювання параметрів безструктурних моделей багатоелектродних напівпровідникових структур, які, в свою чергу, можна розділити на стандартні методи вимірювання параметрів у режимі короткого замикання (КЗ) і холостого ходу (ХХ), стандартні методи вимірювання параметрів при фіксованому навантаженні і нестандартні методи вимірювання параметрів.

Якість проектування різних видів електронних пристроїв значною мірою залежить від точності їх математичних моделей. Застосовувані в таких пристроях багатоелектродні напівпровідникові структури (біполярні і польові транзистори, тиристори, двобазові діоди тощо) прийнято описувати системами параметрів, вимірюваних як на постійному струмі, так і в діапазоні частот (рис. 1).

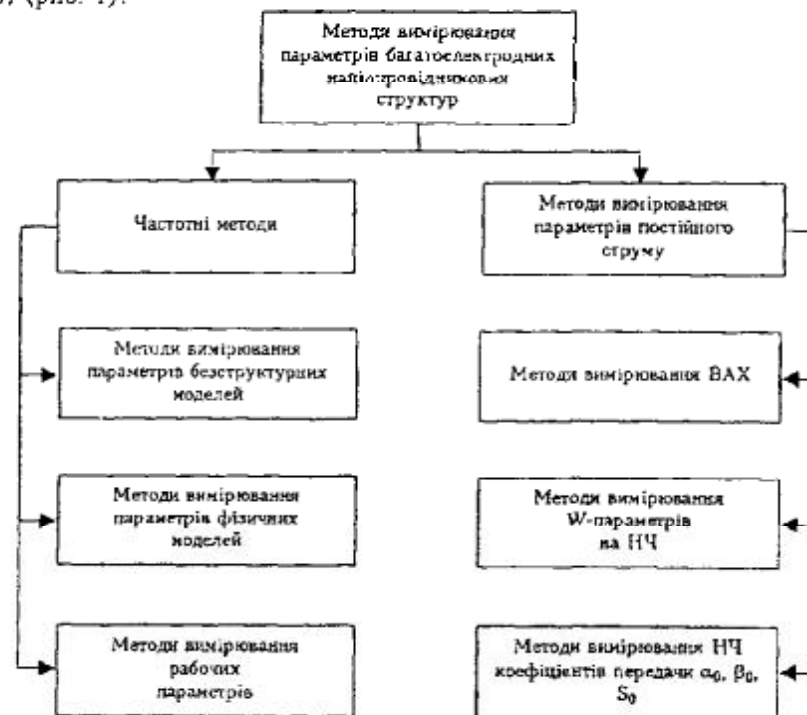

Рис. 1. Узагальнена класифікація методів вимірювання параметрів багатоелектродних напівпровідникових структур

На постійному струмі найчастіше вимірюють вольт-амперні характеристики (ВАХ), низькочастотні значення імітансних W-параметрів (коли вони описуються дійсними числами), а також низькочастотні коефіцієнти передачі (α_0 , β_0 , S_0 і ін.). Методи й апаратура, використовувані для вимірювання цих параметрів, є "класичними" і широко описані в різних літературних джерелах [1-3] і стандартизовані.

Частотні методи вимірювань можна розділити на три групи. Це методи вимірювання параметрів безструктурних моделей, методи вимірювання параметрів фізичних моделей і методи вимірювання робочих параметрів.

Усі методи вимірювання параметрів безструктурних моделей багатоелектродних напівпровідникових структур можна розділити на стандартні методи вимірювання параметрів у

режимі короткого замикання (КЗ) і холостого ходу (ХХ), стандартні методи вимірювання параметрів при фіксованому навантаженні і нестандартні методи вимірювання параметрів (рис. 2).

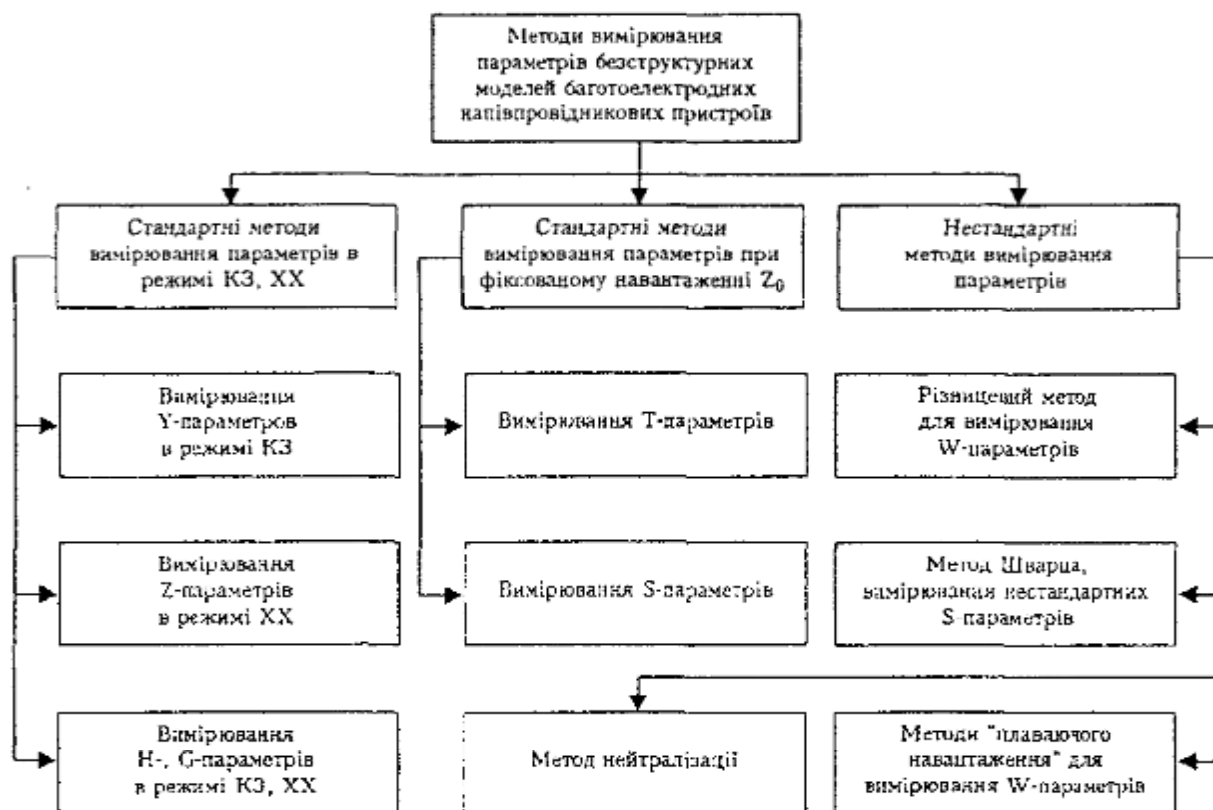

Рис. 2. Класифікація методів вимірювання параметрів безструктурних моделей багатоелектродних напівпровідникових пристроїв

Поява на початку 60-х років біполярних транзисторів, здатних підсилювати і генерувати електромагнітні коливання на частотах у декілька ГГц, поставило перед розробниками задачу вимірювання параметрів їхніх безструктурних моделей. Спроби здійснити вимірювання на цих частотах Y-, Z-, H- чи G-параметрів виявилися безуспішними в зв'язку з труднощами, а часто і неможливістю реалізації режимів КЗ чи ХХ на клеммах напівпровідникового пристрою.

З огляду на те, що в діапазоні НВЧ практика вимірювань оперує зі значеннями, що характеризують хвильовий процес (комплексні коефіцієнтами відбиття і пропускання), було запропоновано на цих частотах багатоелектродні напівпровідникові структури також описувати хвильовими параметрами. Найбільш широке застосування отримали хвильові параметри передачі (T-параметри) і хвильові параметри розсіювання (S-параметри) [4].

Перша причина значного росту похибок з ростом частоти при вимірюванні хвильових параметрів пов'язана з неможливістю забезпечити сталість хвильового опору у всіх перетинах вимірювального тракту. Наприклад, на частоті 1 ГГц при значенні неузгодженості з КСХН = 1,2 похибка вимірювання S-параметрів складає 20 % [5].

Друга причина росту похибок почала виявлятися в міру вдосконалення транзисторів і збільшення їх граничних частот. Справа полягає в тому, що "ідеальний" транзистор, що включається за схемою чотирьох полюсника, є потенційно-нестійким у широкому діапазоні частот. Але ця потенційна нестійкість залежить від значення і характеру імітансів, що підключаються до його вхідних і вихідних клем. З огляду на властивості трансформуючих довгих ліній вимірювального тракту навіть невелика неузгодженість у якомусь перетині вимірювального тракту може призвести до самозбудження вимірювальної установки (що експериментатор може і не встановити, а прийняти результат вимірювань за дійсний).

Один з можливих шляхів вирішення перерахованих вище проблем запропонований Н.З. Шварцем [6]. Ним показано, що при проектуванні НВЧ підсилювачів немає необхідності використовувати всю систему S-параметрів, а досить мати наступні параметри: Γ_{11} , S_{12} , S_{21} , Γ_{22} [8], які він назвав системою нестандартних S-параметрів, вимірюваних із більшою високою точністю, ніж стандартні S-параметри.

Наступним кроком до підвищення точності вимірювання параметрів безструктурних моделей багатополієсників є використання методу "плаваючого навантаження". Справа в тому, що в основі стандартних методів вимірювання параметрів безструктурних моделей лежить одна загальна умова – сталість імітансів, що підключаються на вході чи виході чотириполієсника ($W_G = \text{const}$, $W_H = \text{const}$), що практично виконати неможливо. Так при вимірі у-параметрів повинна дотримуватися умова: $Z_G = 0$ чи $Z_H = 0$. При вимірюванні Z-параметрів: $Z_G = \infty$ чи $Z_H = Z_0$. При вимірюванні S-параметрів: $Z_G = Z_0$, $Z_H = Z_0$, де Z_0 – хвильовий опір вимірювального тракту.

У роботі [9] запропоновано непрямий метод вимірювання нестандартної системи W-параметрів чотириполієсника W_{11} , W_{22} , $\text{Re}(W_{12}W_{21})$, $\text{Im}(W_{12}W_{21})$, $|W_{12}W_{21}|$ у НВЧ діапазоні за результатами вимірювання його входного W_{ex} і вихідного W_{out} імітансів при довільному і неконтрольованому імітансі навантаження W_H і генератора W_G . В основі цього методу лежить властивість чотириполієсника, відповідно до якого його входний W_{ex} і вихідний W_{out} імітанси залежать від реактивної складової імітанса відповідно навантаження $\text{Im}W_H$ і генератора $\text{Im}W_G$, і ці залежності на комплексній площині представляють окружності [8].

Параметри імітансних окружностей визначаються шляхом вимірювання входного W_{ex} (вихідного W_{out}) імітанса чотириполієсника при трьох довільних значеннях імітанса навантаження W_H (генератора W_G) в області, де $\text{Re}W_{ex} > 0$, $\text{Re}W_{out} > 0$, що забезпечує стійкість вимірювальної установки.

Розширення нестандартної системи W параметрів досягається за рахунок вимірювання максимально досяжного коефіцієнта стійкості передачі чотириполієсника $K_{ms} = |W_{21}/W_{12}|$, що визначається різницею методом шляхом вимірювання значень потужності сигналу, що пройшов через чотириполієсник у прямому P_1 і зворотному P_2 напрямку за умови сталості потужності генератора ($P_G = \text{const}$) [9]. Це дозволяє додатково визначити:

$$|W_{12}| = \sqrt{K_{ms}|W_{12}W_{21}|};$$

$$|W_{21}| = \sqrt{\frac{|W_{12}W_{21}|}{K_{ms}}}.$$

Подальшим розвитком цих методів є метод нейтралізації. Для його здійснення дві клемі чотириполієсника з'єднуються разом (утвориться триполієсник) і між ними і загальною шиною включається комплексний опір Z [10].

Якщо комплексний опір Z у загальному проводі підібрано таким чином, щоб при $Z = Z_1$ виконувалася умова

$$y_{12} = Z_1 \Delta y, \tag{1}$$

вхідна провідність знову утвореного чотириполієсника стає рівною

$$Y_{ex} = Y_{11} - \frac{Y_{12}Y_{21}}{Y_{22} + Y_H} = Y_{11}. \tag{2}$$

Якщо комплексний опір у загальному проводі підібрати таким чином, щоб при $Z = Z_2$ виконувалася рівність

$$y_{21} = Z_2 \Delta y, \tag{3}$$

тоді вихідна провідність знову утвореного чотириполієсника стає рівною

$$Y_{out} = Y_{22} - \frac{Y_{12}Y_{21}}{Y_{11} + Y_G} = Y_{22}. \tag{4}$$

Узявши відношення (2) до (4)

$$\frac{Y_{11}}{Y_{22}} = \frac{Y_{11} + Z_1 \Delta y}{Y_{22} + Z_2 \Delta y} \tag{5}$$

і знаючи з експерименту y_{11} , y_{22} , Z_1 , Z_2 , Y_{ex} і Y_{out} , знаходимо

$$\Delta y = \frac{Y_{out}y_{11} - Y_{ex}y_{22}}{Z_2Y_{ex} - Z_1Y_{out}}.$$

підставляючи значення якого в (1) і (3), знаходимо провідності прямої y_{21} і зворотної y_{12} передачі чотириполієсника.

Виконання умов (1) і (3) забезпечує нейтралізацію зворотної і прямої передач чотириполієсника в процесі вимірювання, що гарантує стійкість вимірювальної установки

навіть у випадку повної нестійкості вимірюваного чотириполюсника. При цьому послабляються вимоги до стабільності імітансів навантаження і генератора, властиві стандартним методам, що гарантує підвищення точності вимірювань імітансних параметрів у діапазоні НВЧ.

Основними факторами нестандартних методів, що впливають на точність вимірів, є:

- похибки вимірювання вхідного (вихідного) імітанса чотириполюсника;
- похибки вимірювання потужності сигналу, що пройшов через чотириполюсник;
- точність завдання імпедансів Z_1 і Z_2 .

Існує різна апаратура для вимірювання вхідного (вихідного) імітанса чотириполюсника (вимірювальні лінії, вимірювальні мости, панорамні вимірювачі тощо [11]). В усіх цих приладах вимірювання зводяться до вимірювання коефіцієнта стоячої хвилі напруги (КСХН) і фази (коефіцієнта відбиття). Наприклад, коаксіальні вимірювачі імітанса до частоти 1 ГГц забезпечують вимірювання КСХН із похибкою $\pm 7\%$ і фази $\pm 7^\circ$ при $\text{КСХН} < 2$. Хвильоводні вимірювачі імітанса забезпечують до частоти 5 ГГц похибку вимірювання КСХН $\pm 4\%$ і фазового кута $\pm 4^\circ$ при $\text{КСХН} \leq 2$. Спеціальні методи калібрування дозволяють зберегти вищевказану похибку і при більш високих значеннях КСХН, що характерно для потенційно-нестійких багатополіусників.

Вимірювання імітансних W -параметрів, щоб виключити нелінійні ефекти, у більшості випадків здійснюється в режимі малого сигналу при значеннях потужності генератора порядку 10^{-6} - 10^{-3} Вт. Існує велика кількість вимірювачів потужності таких сигналів із похибкою, що не перевищує ± 10 - 12% [11].

Точність завдання імпеданса Z_1 і Z_2 , реалізованого у виді активного навантаження [12], визначається похибкою виміру їхнього імітанса на етапі калібрування.

Висновки

1. Для опису безструктурних моделей багатоелектродних напівпровідникових структур у даний час використовуються параметри, що виміряні в режимі КЗ і ХХ (Y -, Z -, H - і G -параметри), у режимі фіксованого навантаження (S - і T -параметри) і нестандартні параметри, виміряні при "плаваючому навантаженні".

2. Основні похибки вимірювання Y -, Z -, H -, G -, S - і T -параметрів у діапазоні НВЧ пов'язані з неможливістю забезпечити необхідні значення фіксованих навантажень і з потенційною нестійкістю багатоелектродних напівпровідникових структур, що призводить до неконтрольованого самозбудження вимірювальної установки.

3. Метод "плаваючого навантаження" дозволяє частково позбутися від перерахованих у п 2 похибок вимірювання імітансних W -параметрів.

4. Основна похибка вимірювання імітансних W -параметрів визначається похибкою вимірювання вхідного (вихідного) імітанса чотириполюсника. Зменшення цієї похибки може бути досягнуто переходом від вимірювання імітансів до вимірювання коефіцієнтів відбиття від входу і виходу чотириполюсника.

5. З огляду на те, що в діапазоні НВЧ розрахунок більшості електронних пристроїв здійснюється з використанням хвильових S - і T -параметрів, доцільне використання методу "плаваючого навантаження" при вимірюванні цих параметрів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аронов В.А., Федотов Я.А. Испытания и исследования полупроводниковых приборов. - М.: Высшая школа, 1975. - 325 с.
2. Кузнецов В.А., Долгов В.А., Коневских В.М. и др. / Под ред. Кузнецова В.А. Измерения в электронике: Справочник. - М.: Энергоатомиздат, 1987. - 512 с.
3. Столярский С. Измерение параметров транзисторов. - М.: Сов. радио, 1976. - 288 с.
4. Фельдштейн А.А., Явич Л.Р. Синтез четырехполюсников и восьмиполусников на СВЧ. - М.: Связь, 1971. - 388 с.
5. Мальтер Т.З. Параметры рассеяния высокочастотных транзисторов и методы их измерения // Средства связи - 1978. - № 3. - С. 29-34.
6. Шварц Н.З. Система нестандартных S -параметров. - В кн. Микроэлектроника и полупроводниковые приборы. Вып. 1 / Под ред. А.А. Васецкова и Я.А. Федотова. - М.: Сов. радио, 1976. - С. 302-310.

- 7 Філіпюк Н А Устройство для измерения полных сопротивлений многополюсников А с СССР № 1141346 А заявл 25 02 1982 опубл 23 02 1985 БИ № 7
- 8 Багачев В М Никифоров В В Транзисторные усилители мощности – М Энергия 1978 – 311 с
- 9 Філіпюк Н А Определение параметров математических моделей информационных устройств на основе вейвлетов – В кн Нейроника / Под ред Л Н Степанова – Новосибирск Наука 1995 – 315 с
- 10 Філіпюк Н А Устройство для измерения параметров матрицы Y проводимости четырехполюсника А с СССР № 1095102 А заявл 19 08 1982 опубл 30 05 1984 БИ № 20
- 11 Чернушенко А М Макоориди А В Измерение параметров электрических приборов дециметрового и сантиметрового диапазона волн – М Радио и связь 1986 – 336 с
- 12 Філіпюк М А Возняк О М Курзанов Я І Огородник О В Імпедансний пристрій Патент України на винахід № 180059 А заявл 22 03 1994 опубл 31 10 93 Бюл № 5

ІАВРІТОВ Дмитро Володимирович – аспірант Вінницького державного технічного університету

Наукові інтереси

- електроніка
- комп'ютерна та телекомунікаційне приладобудування,
- програмування

Тел (0432) 26 21 86

ФІЛІПЮК Микола Антонович – доктор технічних наук, професор Вінницького державного технічного університету

Наукові інтереси

- радіоелектроніка
- електроніка
- комп'ютерна медико-біологічна та телекомунікаційне приладобудування

Службовий тел (0432) 440075

E-mail filipuk@vntu.vinnitsa.ua

Подано 17 08 2002